

УДК 342.7

ББК 66.061.461

ПОЛІТИЧНІ ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

О. І. Липчук

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел. +380979944482; e-mail: oxana-lypchuk@ukr.net*

У статті розглянуто проблему реалізації політичних прав і свобод людини й громадянина в Україні. Визначено основні нагальні проблеми сучасного українського суспільства, пов'язані з захистом прав і свобод людини і громадянина. Запропоновано найбільш дієві шляхи вирішення та усунення наслідків цих проблем, а також причини їх прояву, фактори впливу на реалізацію та захист прав в Україні.

Ключові слова: *права та свободи людини і громадянина, реалізація прав, проблеми реалізації прав і свобод, механізм захисту прав.*

Питання прав та свобод людини і громадянина є важливою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики всіх держав. Забезпечення прав людини, їх практична реалізація є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому.

Процес суспільної діяльності людини значною мірою залежить від обсягу прав і свобод, які визначають її характер життєдіяльності, систему зв'язків людей у суспільстві. Тема прав та свобод людини проходить через всі сфери життя які повинні бути забезпечені незалежно від того в якій країні проживає людина. Тому питання про права та свободи людини завжди були і будуть предметом політичної боротьби за володіння цими правами, розширення їх сфери та визначення становища людини у суспільстві. Саме боротьба за права людини стала каталізатором великих змін у суспільно-політичному житті більшості країн світу, вела до нового осмислення ролі людини в її відносинах з іншими людьми, суспільством і державою. Пріоритетом для будь-якої держави повинно бути дотримання прав та свобод людини і громадянина.

Права людини і громадянина держава закріплює у правових, насамперед конституційних нормах. Без цього реалізація прав і свобод людини виявилася би проблематичною, а в деяких випадках неможливою. Права людини залежать від того, в якому суспільстві вона проживає і яке законодавство в тій чи іншій країні [2, с. 8].

Окремі аспекти проблеми знайшли своє відображення в працях сучасних науковців. Зокрема, проблему реалізації прав і свобод людини і громадянина розглядали у своїх працях такі науковці як: Заворотченко Т.М., Карпачова Н. І., Кушніренко О. Г., Колодій А. Ф., Маляренко В., Оніщук М. В., Сіренко В. Ф., Сидорчук Ю. М. та інші.

Політична система, політичний режим, політичні умови, створені в державі, визначальним чином впливають на реалізацію прав і свобод в суспільстві. Політика встановлює цілі законотворчої діяльності. В багатьох державах законотворча політика вибудовується у суворій відповідності до важливого конституційного принципу «зв'язаності законодавця правами людини», що означає заборону державі вторгтися в сферу основних прав і свобод людини. В центрі політики знаходяться влада та її інститути, а сама вона так чи інакше торкається інтересів кожної людини. Політика – це сфера узгодження індивідуальних, групових і суспільних інтересів. Розглядаючи співвідношення політики і прав людини, можна зробити висновок, що реальними правами людини в сучасному світі можуть бути лише ті, існування яких зумовлене тим чи іншим чином політичною системою, політичною ідеологією та політичною практикою держави. Найбільш дієвими у вирішенні шляхів рішення проблеми прав людини, у визначенні цілей та пріоритетів цього напрямку є правлячі політичні сили та держава.

Реалізація прав та свобод людини – це необхідна умова нормального розвитку політичних процесів у суспільстві, функціонування демократичних інститутів, формування громадянського суспільства, забезпечення політичної та соціальної рівноваги в суспільстві. Перехід від тоталітарної держави до демократичної і правової, в якій вищою цінністю є людина, її життя, права й свободи – це складний і тривалий процес. В основі всіх політичних і соціально-економічних перетворень у суспільстві повинна бути вища мета – забезпечення прав і свобод людини і громадянина [6].

Особливу роль у забезпеченні прав і свобод українських громадян відіграють інститути законодавчої, виконавчої та судової влади. Хоча у кожній із гілок влади можна діагностувати низку системних проблем, які потребують вирішення, із погляду саме політики забезпечення прав людини. Втім, важливе значення із забезпечення прав людини, має виконувати громадянське суспільство, в інтересах суб'єктів якого відбувається безперервний розвиток прав і свобод громадян, поваги до них з боку держави та всіх учасників політичних та суспільних відносин. Але цьому перешкоджає роз'єднаність зусиль і повсякденної діяльності інститутів громадянського суспільства, доволі пасивне ставлення до їх правової та фінансової підтримки. Врешті-решт, чимале значення має позиція самих громадян України, яка нерідко позначена патерналістським інфантілізмом, байдужістю до суспільних і політичних справ, незнанням своїх справ, невмінням відстоювати власні інтереси у цивілізо-

ваний, правовий спосіб. Дезорієнтації громадян «сприяє» високий рівень корупції в Україні, корпоративно-партійна приватизація управлінського апарату, вразливість до сторонніх, в тому числі адміністративних впливів судової влади, що разом також не додає громадянам оптимізму та впевненості у своїх силах, почуття захищеності у власній державі [1, с. 4].

Перелік прав і свобод, які гарантовані Конституцією громадянам України є достатньо широким і універсальним. В той же час громадяни на собі повсякденно відчувають, що ці права й свободи здебільшого мають декларативний, формальний характер, позаяк поки що відсутні механізми для наповнення цих декларацій реальним змістом. Декларовані права і свободи, будучи юридично закріпленими, в той же час є більш потенційними ніж реальними, більш можливими ніж дійсними. Проголошені Конституцією України права й свободи громадян і реальний рівень їх забезпеченості державою демонструють нам кричуще протиріччя між тим, що є і тим, як має бути [3, с. 239]. Конституція України (1996 р.) увібрала в себе фундаментальні положення Декларації прав людини. Водночас, на думку провідних міжнародних правозахисних інституцій, українське суспільство є поки що далеким від реального втілення ідеалів Декларації. Значна кількість громадян України до цього часу не забезпечена мінімальними правами, передбаченими цим документом. Адже кожна людина має право на життя, особисту недоторканність, рівність перед законом, право на працю та справедливу винагороду за неї, яка забезпечувала б гідні людини та її сім'ї умови існування, захист від безробіття, задовільний життєвий рівень, невтручання в особисте й сімейне життя, недоторканність житла, свободу думки, совісті та релігії, справедливий і неупереджений суд. Відомо, що в Україні ці проблеми існують з часів незалежності. І потрібні чималі зміни не тільки в законодавстві та його реальному виконанні, а й у самому усвідомленні громадян на право захисту своєї честі, гідності, прав та інтересів.

Головними чинниками, що породжують неспроможність ефективного засобу захисту прав людини є несформованість громадянського суспільства, бездіяльність органів державного управління, зокрема правоохоронних, відсутність ефективного законодавства. Сьогодні, коли Україна долає перешкоди щодо членства у Європейському Союзі, українською гостро стоїть проблема захисту прав людини та громадянина в країні. Незворотне прагнення українського народу до побудови дійсно правової та демократичної держави з повагою до прав і свобод кожної людини засвідчили й події Майдану. Новими викликами стали окупація частини території України та військовий конфлікт на Сході України. Ці події сприяли зародженню сильного громадянського суспільства в Україні, яке прагне до змін.

Реальний захист прав людини належить до найгостріших проблем української дійсності. Конституційне прагнення розвивати і зміцнювати

демократичну державу неможливо реалізувати без утвердження в суспільній свідомості і соціальній практиці невідчужуваних прав і свобод людини, нормативного закріплення їх гарантій. Держава зобов'язана проявляти активність у забезпеченні прав людини, у створенні матеріальних, організаційних, соціальних, політичних та інших умов для найповнішого використання людиною своїх прав і свобод.

Сучасний стан захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні свідчить про неналежні політико-правові умови його забезпечення, що, у свою чергу, ускладнює внутрішньополітичну ситуацію, спричиняє соціальне напруження та погіршує зовнішньополітичні позиції держави. В державній політиці правозахисна складова не є виразною і наскрізною, а умови та гарантії забезпечення прав людини, залишаючись переважно на рівні декларацій, не є системними та рівними для всіх, при тому що, в Україні наявна нормативна та організаційна основа.

Потрібно зазначити, що в сучасних умовах удосконалення механізму гарантій прав і свобод людини і громадянина може бути: розширення змісту прав громадян України, які сприятимуть їх реальній участі в управлінні державними справами та в місцевому самоврядуванні; оптимізація широкого кола соціальних прав і свобод людини і громадянина; створення конституційних механізмів для забезпечення належної реалізації прав і свобод для людей зі спеціальними соціальним, віковим, професійним статусом; посилення відповідальності, у тому числі держави перед особою, за порушення прав і свобод [4, с. 29].

Практична реалізація та захист прав і свобод в Україні практично завжди наштовхуються на значні перешкоди, до яких можна віднести наступні проблеми:

- низький рівень правової культури та правової свідомості у більшості членів нашого суспільства;
- нерівноправність гілок та органів державної влади та недосконалість функціонування місцевого самоврядування та територіальних громад у реальному житті;
- низький рівень професіоналізму у сфері політичного та державного управління та залежність його від групових інтересів;
- відсутність чіткої структурованості громадянського суспільства і громадського контролю за діяльністю всіх органів державної влади;
- високий рівень корупції на всіх щаблях та рівнях державного та суспільного життя [7, с. 28].

З точки зору політології, Шляхтун П. П. визначає головні перешкоди для реалізації гарантій прав і свобод в Україні:

- бездіяльність органів державного управління, правоохоронних органів;
- бідність українців, яка робить нас зручним об'єктом для маніпулювання з боку власників капіталів;

– роз'єднаність різних соціально-культурних груп у суспільстві та відчуження громадян від держави;

– поширення «епідемії» ксенофобії, антисемітизму, расизму, дискримінації;

– відсутність ефективної взаємодії державних органів, місцевого самоврядування та правозахисників;

– відсутність належної експертизи законотворення і нормотворення щодо дотримання прав і свобод людини і громадянина [8, с. 118].

Проблема прав і свобод людини і громадянина має не тільки правовий чи політичний аспект, а також тісно пов'язана з духовним, економічним станом. Для того, щоб створити в Україні демократичну державу, в якій би були реальними права, свободи і обов'язки людини та громадянина потрібно:

– створити єдину Концепцію забезпечення прав, свобод, обов'язків і законних інтересів людини та громадянина і таким чином забезпечити системність, послідовність і комплексність цього завдання;

– у нормативному акті передбачити шляхи правової та політичної культури посадових осіб, конкретну міру відповідальності за відхід від законодавства, що найбільш очевидно проявляється в неповазі до прав, свобод, обов'язків і законних інтересів людини і громадянина;

– слід активно пропагувати, а можливо, навіть і вчити самих громадян захищати свої права, використовуючи правосуддя, можливість звернення до засобів масової інформації, громадських об'єднань, правозахисних організацій, професійних спілок [5, с. 24].

У Конституції України досить чітко визначено систему органів та посадових осіб різних рівнів, які повинні захищати права і свободи людини і громадянина. Це: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації, підсистема судів загальної юрисдикції та спеціалізованих судів, Конституційний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

Великі надії в плані посилення гарантій захисту прав і свобод людини покладаються на інститут Уповноваженого з прав людини, який існує в рамках парламентаризму. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини має своїм обов'язком сприяти дотриманню принципів верховенства права та прав людини та громадянина, у межах своїх повноважень вимагати від органів державної влади та місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб дотримання норм Загальної Декларації прав людини та інших нормативних актів.

Важливою функцією омбудсмена є саме контроль за діяльністю виконавчих та інших органів державної влади шляхом розгляду скарг громадян на дії тих чи інших органів або посадових осіб, що призвели до порушення прав та свобод людини і громадянина. Але Уповноважений з прав людини в силу специфіки своєї природи, а також надзвичайної складності завдань забезпечення прав людини в Україні не здатний

докорінно змінити ситуацію. Новий демократичний інститут робить перші кроки. А наявний досвід його функціонування, вказує на необхідність удосконалення існуючої законодавчої бази.

Дотримання прав людини завжди було і є чинником, який впливає на політико-правову і соціально-економічну ситуацію в державі. Нині фактично в жодній країні світу, в тому числі в Україні, немає таких правовідносин, які так чи інакше не стосувалися б прав людини. Тому, удосконалення механізму захисту прав і свобод індивіда – важливе і невідкладне завдання для України. Сучасні умови розвитку України, її прагнення приєднання до європейського товариства, здійснення таких кроків як ратифікація Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини і відповідних зобов'язань держави є тими основними факторами, які визначають юридичну відповідальність української держави по забезпеченню захисту основних прав людини і громадянина та створення засобів і процедур, вироблення відповідних механізмів у цьому напрямку. Тому на сучасному етапі в Українського народу є всі підстави для забезпечення гідного життя та поваги в колі європейського та світового співтовариства.

Література

1. Бурдяк В. І. Політика і права людини / В. І. Бурдяк, С. Д. Василенко, В. І. Веренько. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т. – 2011. – 536 с.
2. Василенко С. Д. Права людини: від ідей, декларацій до реального втілення в політичне життя / С. Д. Василенко // Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія «Політичні науки». – Р.: Рівн. ін-т слов. Київ. слав. у-ту, 2009. – Вип. 1. – С. 5-9.
3. Мошенський О. С. Права людини в політиці і праві держави / О. С. Мошенський // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія. – 2013. – Вип. 40(1). – С. 239-243.
4. Оніщук М. В. Проблеми забезпечення прав людини в Україні: від Загальної Декларації прав людини до сьогодні / М. В. Оніщук // Право України. – №4. – С. 29-33.
5. Пильгун Н. В. Проблеми реалізації прав людини та громадянина в сучасній Україні / Н. В. Пильгун, О. В. Хомченко // Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. – 2016. – Вип. 2. – Т. 1. – С. 22-25.
6. Стичинська А. Співвідношення політики і прав людини [Електронний ресурс] / А. Стичинська // Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації. – 2013. – Режим доступу <http://social-science.com.ua/article/1091>
7. Сущенко В. М. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні (в контексті верховенства права) / В. М. Сущенко // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. – 2012 – Т. 129. – С. 28-32.

8. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки) / П. П. Шляхтун. – К.: Либідь, 2002. – 576 с.

Стаття надійшла до редакційної колегії 20.10.2016 р.

*Рекомендовано до друку д.політ.н., професором **Монолатієм І. С.**,
д.політ.н., професором **Лазаровичем М. В.** (Тернопіль)*

**POLITICAL RIGHTS AND FREEDOMS OF PEOPLE
AND CITIZEN ARE MODERN CONSISTING
AND PROBLEMS OF REALIZATION IN UKRAINE**

O. I. Lypchuk

PreCarpathian National University named after Vasyl Stefanik;

76000, Ivano-Frankivsk, st. Shevchenka, 57;

тел. +380979944482; e-mail: oxana-lypchuk@ukr.net

In article the problem of realization of political rights and freedoms of man and citizen in Ukraine. The main immediate problems of modern Ukrainian society related to the defense of the rights and freedoms of man and citizen. A most effective ways to address and eliminate the consequences of these problems and the causes of their manifestation, impacts on the realization and protection of rights in Ukraine.

Key words: *human rights and freedoms and citizens' rights, the problems of the rights and freedoms, rights protection mechanism.*